

Szabó Ágnes

Skandináv irodalom A Hét c. folyóirat 1890-1910 között megjelent példányaiban

Hogy a skandináv hatás már a 1880-as években érvényesült, arra egy igen érdekes példát találunk a folyóirat első számainak egyikében (1890. 9.). „*Észak csillaga*” címmel „norvég szomorújáték” jelent meg két felvonásban, ami olvasva „kísérteties hasonlóságot mutat” Ibsen Nórájával. Az első felvonásban egy Szkagerrak nevezetű úr szimulálja az örültséget, mert másképp – lévén kereskedelmi ügynök – nem kerülhetett volna be egy norvég (ti. Ibsen-féle) drámába: „*a norvég drámairodalom nem szereti az egészséges embereket.*” Kattegat hajóskapitány órás ősei miatt bűnhődik: ketyeg „(kety, kety...)”. Miután Szkagerrak „felhúzza”, kivonul a színről. Bejön Brand gyáros felesége, Nóra, két gyerekkel. („*Csak vidáman gyermekeim. Ti úgy sem sejtitek, hogy anyátok a norvég drámairodalomban minő előkelő és sötét helyet foglal el.*”) Szkagerrak előlép bizonyos ruhaszámlával. Fjord Nóra nem tudja mitévő legyen. („*Miért is eresztettük el a színházról Bercsényi Bélát, aki drámáinkban mindig az okos tanácsadó szerepét szokta játszani? ... A francia drámáinkban mindig van egy józaneszű öreg, aki a hőst tanácsokkal szokta ellátni, de mi boldogtalan norvég hősök, csupa hülyével és nyavalyatörőssel vagyunk körülvéve.*”) Szorultságában fenyegetőzni kezd, hogy leleplezi a férfit (aki az óriási levélszekrénybe dobta a számlát), hogy csak szimulál – ez véget vetne Szkagerrak „szépirodalmi carriére-jének”. (Szkagerrak: „*Ah, végem van. Megyek, s elrejtőzöm egy akadémiai pályaműbe.*”) Hazaérkezik Brand; és meg is találja a számlát. Nóra elmondja, hogy amikor Brand és fia beteg volt, a saját, természetesen kiegyenlített számlájának hátoldalára írt levelet az orvosnak. Brand ezt nem érti meg, örültségnek nevezi, ő is „*csak sablonszerű férj, aki nem hajlandó kétszer megfizetni egy szabó-kontót.*” Kattegatt kapitány kakukkos órát küldet Nórának, ami azt jelenti, hogy meghalt. Brand megtalálja a tényleg kifizetett számlát, ám Nóra elhagyja. A második felvonásban, ami három évvel később játszódik, Nóra visszatér egy gyerekkel. Brand köszönti: „*eszerint elhagytad a tragédiákat és népszínmű-concessiókat tettél*”, mire Nóra: „*Brand imádlak.*” S amikor Brand a gyerek apja iránt érdeklődik, Nóra megnevezi azt: „*költői igazságszolgáltatás.*”

Valószínűleg nem árulunk el titkot, ha felfedjük, hogy az ironikus--humoros átirat szerzője nem norvég, hanem *Sipulusz*, vagyis *Rákosi Viktor*. A csipős tollú kritikus írásából kiérezhető egyrészt a leendő folyóirat hangneme, a korszerű műbíráló igénye, másrészt az Ibsen-recepcióról is tájékozódhatunk. 1879, vagyis megírása óta *A babaszoba* már kultusz-darabnak számít, így az ez ellen való tiltakozás, valamint az Ibseni műformától való idegenkedés is benne érezhető e rövid pamfletben. Ibsen ellen gyakori kritika, hogy darabjai csupán az északi milióban érvényesülnek, számunkra -a Monarchia Magyarországn- kevesebbet mutatnak, idegenebbül hatnak.

Néhány héttel később *A társadalom oszlopa*it adják a Nemzeti-

ben, s ennek kapcsán jegyzi meg a recenzens, hogy Jászai Mari jó szereplése ellenére a darab valószínűleg meg fog bukni, s hála, „vége lesz a mértéktelenné vált Ibsen kultusznak”, „iskolázatlan és zavaros fejek előtt úgy tűnnek fel a munkák, mint megannyi kinyilatkoztatás,” pedig azok csak „fél-igazságok”, „Északról kapott kaviár” - olvassuk (1890.15.). Egy számmal később pedig egy kritikában kiemeli a szerző, hogy a felkiáltás a nézőtérén: „Ez a darab mértéken túl norvég” - a „Milyen szép!” szinonimája lett a magyar közönség körében, s ennek talán mégsem kellene így lennie (1890.16). Beszámolnak a lapban nemcsak Ibsenről, hanem egyéb skandináv darabok európai színpadra állításáról is, ezek ismertetésére a továbbiakban csak akkor térek ki, ha tárgyunkhoz szorosabban kapcsolódik. Ibsen bemutatóiban elsősorban a „verismus” diadalmenetét látják, ami a novellairodalom felvirágzásának is tulajdonképpen előkészítője volt. Bár van, aki a *Hedda Gablerben*, ami akkortájt jelent meg a koppenhágai könyvpiacra, „absurdumok” sorozatát látja (1890. 52.), vagy másutt: „Mily szelíd csekélység Ibsen (A társadalom oszlopai című – Sz. Á.) drámája a békécsabai valósággal szemben!...” (ahol bizonyos Bartóky kezén valósággal elveszett a becsületes honpolgárok által befizetett alapítke) (1891/8.) Azonban Ibsen 1891 áprilisában Magyarországra látogatott, amikor is a másik oldal, Ibsen progresszív működésének értői és elismerői is hallatják hangjukat. Alexander Bernát írja: „A germán szellem mindig különködőbb volt, mint a francia vagy a magyar, s Ibsen ennek a szellemnek tipikus képviselője. A kis Norvégia egy kis városkájában nevelkedett, erős hajlandósággal magába mélyedni, az emberi természet ősi problémáin eltépelődni és úgy nézni őket, mintha egészen újak volnának, mintha előtte nem nézte volna senki. Ez egyáltalán az eredeti alkotó elme sajátossága, mely ily körülmények között gyorsabban és erősebben fejlődhetett, mint ott, hol az iskola a szó legtágabb értelmében alkalmazza és agyonnyomja az eredetiséget. Az iskolától készen kapjuk ítéleteinket, az iskola megszabja érzéseinket, ránk erőszakolja a kész formákat, az iskolától nem érünk magunkra eszmélni s azoknak lenni, kik lehetnénk Ibsen szülővárosában... drámáiban minduntalan találkozunk emberekkel, kik a társadalomnak, a szellemi életnek, az egyén magatartásának új rendjét akarják megteremteni. Mi reánk, a nagy kultúrcentrumokban, ezek a nagy mechanizmusok óriási súllyal nehezedenek!... Amit Ibsen naturalizmusának, realizmusának neveznek – jelzőszavak, melyektől, noha egészen üresek, nem bírnak szabadulni – az szinte természetes folyománya eszmekörének, tendenciáinak, egész vezérlőjének.” (1891.17.) A skandináv és az európai attitűd szembeállítására itt válasz az idegenkedők, az Ibsent „helyiérdekűnek” bélyegzők felé, azonkívül magában hordozza annak az érdeklődésnek egyik alapmotívumát, ami a magyar közönséget a skandináv irodalomhoz vonzotta: a másság, az északi természeti adottságoktól meghatározott temperamentum, a „magába mélyedő”, „tépelő” és „felfedező” ember típusa, mint egzotikum, a világerdekeltségű és iskolázottságú européer számára.

Több, hasonló Ibsen-polémia után olvashatjuk *Herczeg Ferenc: Álom* című novelláját (1891.20.), amely a norvégiai Trondheim köze-

lében lévő hegyekben, a végtelen magány birodalmában játszódik. A fiatal doktor és egy hercegnő éteri szerelméről szól, akik északon ismerik meg egymást, valami különös vonzalom alakul ki közöttük, ami az egyedüllét fájdalomból és varázsából fakad. A férfi megkérdezi a nőt, ismeri-e Tegnér Ézsaiás *Frithiof* mondáját. „*Ha elolvassa, megérti e titokzatos vidék jellemét.*” (a mondat a század második felében Györy Vilmos fordította magyarra) Ugyanezek az emberek a társadalmi konvencióktól terhes délen alig ismerik meg egymást, egymáshoz semmi közük. De idő után, amikor újra északra utaznak, mindkettőjükben ott van ugyanaz a szenvedély; a hercegnő már a mondában él, szívesen maradna az időközben ismert modernista költővé vált ifjú mellett. Ám az – költői megfontolásból, hiszen megölné az ihletet – nem veszi feleségül, elhagyja. A novella hangnemében, stílusában is alkalmazkodik az általa megfestett színhelyhez, s egészében véve mint-ha a fent említett észak-dél kontraszt nyerne itt szépirodalmi megfogalmazást.

Az 1892-93-as évtől folyamatosan jelennek meg skandináv novellisták, mint például *H. Land (Dóra /1892. 44/)*, *J.P. Jacobsen (Válságos évek, /1893.3)*, *Kielland (Báli hangulat, /1893. 9./)*. Leközlök *Guttenberg Pál* olvasmányos norvégiai úti beszámolóját (*Olsen úr bárkája – Bergeni történet /1893.19./*), amelyben beszámol vendéglátóinak, régi Hanza-kereskedők lezármazottainak kedvességéről és látogatásáról a „német sor”-on („*Tyske-bryggen*”), tisztelgéséről a XVII-XVIII. század fordulóján alkotó, norvég származású dán Holberg előtt és a vendégeskedés tanulságáról, ami úgy hangzik, hogy „*éljen Bjørnstjerne Bjørnson*”. *J. P. Jacobsen* egy másik novellája, a *Lövés a ködben* (1894.2.) már túl a realizmuson, az újromantika jegyében íródott: Henning Bryon elvette volna Ágotát, de a lány kikoszarzta, s most Niels Bryde menyasszonya. Egy vadászon Henning belelő a ködbe – s látatlanul is szíven találja Bryde-t. A véletlen gyilkosság balesetnek tűnik. Henning szenved is meg nem is, hol egyáltalán nincs büntudata, hol el akar szökni. (Ágotát nem mint férfi, hanem mint gyámoltalan kutya szereti, követi) Végül elmegy nagybátyja fakereskedésébe, s négy év múlva ő öröklő az üzletet. Ágotát közben elvette Klausen, akit Henning pénzzel segít, de a lány ellen bosszút fogadott, amiért rajta múlt, hogy boldogságát örökre elvesztette. Klausen egyszer váltót hamisít Henning nevére. Eljött a bosszú pillanata, Henning nem könyörül akkor sem, amikor Ágota jön, hogy kérlelje: Klausent letartóztatják. Ágota megbetegszik, meghal. „*Igazán nem bánom, amit tettem*” – mondja a bosszút esküvő, de ahogy elindul a ködben, a lány árnya „követi”, s Henning meghal. A lélektaniséggel vegyes miszticizmus itt elsősorban a férfi és nő kapcsolatban a visszautasítás, a bosszú következményeit feltárni írói eszköz.

A szintén dán *H. Bang A táncmesterné* című írása /1894. 15./ Holm kisasszonyról, a királyi színház volt táncosnőjáról szól, aki nem tudta a színpadon beteljesíteni az álmait, pénzkeresési szándékkal, s talán kicsit azért is, mert számonkérő és nyomorgó anyja elől menekülve, álmaival még együtt szeretne élni az illúziók világában – falura megy táncot tanítani. Félős, gyámoltalan. Miután egyszerű tanítványainak átadta a tudást, amit

át lehetett, a táncoktatást lezáró bálon eljárja a „*grande Napolitaine*”-t. Lélegzet-elállítóan csinálja, talán jobban, mint annak idején társnője a tánckarban, aki ennek köszönhette karrierjét. A falusiak között sikere van, de nem értik a „tragikusát”, csak a vikárius és a papkisasszony sejt meg valamit abból a lélekállapotból, ami a tánc mögött van. Másnap a kisasszony másik faluba megy. „*Oda vándorolt hát most – hogy folytassa azt, amit életnek nevezünk.*” Nem lehet nem gondolni – például – a *Gozsdu* tollából született „*A veréb*” című novellában megjelenő életérzésekre.

Szomory Dezső: Rank orvos halálát írta meg (1894. 34-36), a boncorvosát, aki „valahonnan Skandináviából került s eljutott egész az egyetemig”. A magyar feleség, Emma, férjét annak asszisztensével, Heim Gusztávval szegyeníti meg, amikor Rank távollétében fogadja. Az orvos halálát várják, szerelmük csak akkor teljesezhet be. Rank úgy tesz, mint aki elutazik, de előtte elbúcsúzik tárgyaitól, életétől és vágyakozik rég elhagyott hazájába: „És emlékezett, és látta a nagy hegyeket, a hóból való, csillogó csipkekendőt az ormokon, a hideg, olvasztott ezüstnek tetsző vizeket közöttük, amelyek nem csobognak mint patak, nem mossák a partokat, de állanak örökre szüzen, mozdulatlan... És látta a nagy, feketészöld fenyőfákat, elhagyatva, mintegy féltalomban, gyantát sírva magányuk szomorúságában. És kereste a napot, hazája hideg, örökkön ébren levő napját, mely a maga részárga korongjával, mintha a vidék díszéül az égre volna festve ... És kereste a holdat, amint fehér pompájával megfürdik a szűz vizekben ... És akkor, mintegy beburkolózva szivarja szétgomolygó füstjébe, egészen halkán sóhajtott:

- Ah! A szép ország! a szép ország! ahol hó terem s a jég virít ... még egyszer, utoljára el szeretnék menni... És érezte, hogy lehetetlen elmennie. Akkor elszomorodott, ellágyult egészen, küldte a szeme nézését, a lelkét el, messze, oda, a hótakarta hegyekre, a gyantát síró fenyők közé, a fehér pompájában, szűz vizekben fürdő halál sugarához. És elkeseredve, kongó hangja sajátos szomorúságával fakadt ki:

Ah! A fjordok hazája! A fjordok hazája! Ah! Norvégország! Norvégország! Miért is hagytalak el, miért is jöttem ide, hogy megváltozzam, hogy ne az legyek, aminek születtem!... Miért is kerültem ide barbárok közé, ahol hálátlan asszony, ember... Ott, Skandináviában talán szerettek volna... ” Később „elpárolgott” az emóciója. A már igen beteg ember mindent tud a párról (ugyanis elutazás helyett a szobájából hallgatta ki őket), és amikor eljön a halál, egy kis kellemetlenséggel zavarja meg az özvegy nyugalmit: „nem szűnik meg” dobogni a szíve. Professzorok sereglenek össze a házánál, és tanulmányozzák a gondosan bebalzsamozott „csodát”, ám nem jutnak semmire. Mintha még mindig a feleségéért verne a szíve. „- Nem kell! Nem kell! – sikoltotta az asszony és verte a hullát, nem félt tőle többé...” Mire megtalálják a kabátba varrt óraművet, Heim is meghal tüdőbajban. Ez az eklektikus darab, mely a konvenciótól eltérő módon, a líraiságból s a miszticizmusból vált át a realizmusba, a társadalomkritikai megnyilvánulásoktól sem mentes, hiszen nem felejthetjük el, hogy a századvégi társadalmi problémák felé fordulás nem csak az északi irodalmakra volt

jellemző, hazai novellairódmunk is itt találta meg legfőbb forrását.

Strindberg így kezdi egyik novelláját (*A kicsinyek /1895.22./*): „Az osztracizmussal a görögök csúffá akarták tenni azt a természeti törvényt, mely szerint minden, ami nagy, erős és értelmes, győzedelmeskedik. Az operáció sikerült: az erő és értelmesség veszendőbe ment és Görögország ma már nem egyéb élőhalottonál. A kereszténységgel kezdődik a kicsinyek valóságos aranykora.” Emil, a nyomorék festő, környezetén zsarnokoskodik, mert sajnálják, és egyre előbbre jut. Mint valóságos kis kényúr hal meg. „*Igenis, ő épp oly kicsiny volt, mint mindnyájan vagyunk és éppoly gonosz és éppoly zsarnoki hajlam. Ha még tovább élt volna, apró lábaival még több embert taposott volna el, mert nem tudott kímélni senkit, nem tudott nagylelkű lenni, nem tudott szeretni és nem tudott megbocsátani — csupán azért, mert kicsiny volt. Boldogok a kicsinyek, mert övék a mennyek országa és nemso-kára... már a föld is az övék leszen.*” A nietzschei tanokon nevelkedett Strindberg írja ezt.

Ismeretlen szerzőjű svéd novella címszereplője *A nagy ember*, az akadémia elnöke, gróf, aki egy beszéde után rosszul lesz, otthon gyógyszerezi magát (a „méregtől” érzi magát jobban), de el kell készülnie az elszámolásra. Mindig a nagyságra vágyott, ha családok útján is, de megszerezte, s most nem marad semmi. Rosszabbul lesz, leköltöznek falusi birtokukra. Lányá, Hedvig a templomban észreveszi, hogy a nép gyűlöli apját, s akkor észreveszi a nyomort is, amit addig soha. Akit eddig istenített, óriási magasságból zuhan alá a szemében. Az akadémián majdnem kiderül minden család, de „érdemeire való tekintettel” eltussolják. „*Hány nemes és gyümölcsöző gondolatot adott szónoklataival és irataival kortársainak. Mennyit használt hazájának, mint államférfiú! És mennyire példa gyanánt szolgálhat az élete az utókornak! Annak az embernek az élete, aki nem csak nagy és ritka adományokkal volt megáldva, de aki ezeket az adományokat fáradhatatlan, munkás tevékenységgel a haza javára használta fel!*” Az apa meghal, a grófnő szerényen és adakozóan él, mint eddig – de Hedvig emberkerülővé válik. A mély társadalomkritikai mondani-
való ebben a novellában a realiztikus ábrázolásmód keretében valósul meg.

Svédország viszonylag kiesik az egyébként Skandináviára figyelők látóköréből, hiszen sokáig nem tud igazán látványos irodalmi eredményeket produkálni, és elkerülik a nagy közéleti vagy politikai botrányok is. Ezért lehettek igencsak nagy hírértékűek a korabeli olvasó számára az 1897-es Kiállításról szóló tudósítások, mint amilyen *Kóbor Tamás* beszámolója Stockholmból (1897. 27.): „... egy új világ nyílt meg... látom ... *Djurgårdenben* zibongani ugyanazt az életet, ami tavaly nálunk a *Városligetben* volt, nekem mindennap szenzációknak sorozatát adja és alig tudok józanul arra eszmélni: jó fiú, húzd meg e gyeplő szarát, mert kétezer kilométernyire vagy azoktól, akiknek írsz, ott a tizenhatodik paragrafus járja, az obstrukcióról beszélnek s tán valami újabb botrányos pörrel foglalkoznak. Gondold meg, hogy két héttel ezelőtt kutyába se vetted egész Svéciát s ha valaki erről szóló tárcákkal állt volna elő, udvariasan kialakbólítottad volna: 'Kedves Uram, Svéciától igen szép, hogy a Skandináv félszigeten tartózkodik, de a publikumot ez nem érdekli.' Amikor ezt

írja már hazafelé készülődik, búcsúzik a svéd éjszakától („*a nekünk oly kedves abszurdumtól*”), a rengeteg kék vizektől, a svéd lányoktól („*kiknek ragyogó, mosolygó kék szeme arra van alkotva, hogy mindig csak színeket igyék*”), a kiállítástól és az emberektől: „*a kék szemű svédek itt északon ugyanaz az optimista, könnyű kedvű, életének örvendő és művészi hajlamú nép, ami délen a fekete szemű olasz. Éppen csak a szenvedély hiányzik belőlük. A temperamentumuk csöndes, de nem kontempláló, a multságuk mosolygásra készíti őket, de a hangos nevetést nem ismerik.*” Dicséri őket játékoságukért, természetes egyszerűségükért, vendégszeretetükért, s folyton összehasonlítja a magyar viselkedéssel. Ír a nyelv dallamosságáról, jó hangzásáról is. Azonkívül ezt írja: „*A nemzeti önérzetük miben sem különbözik az egyéni mivoltuktól s azért nem is hallani sehol sem nemzetiségi diskurzust, mint nálunk és egyetlen svédvel sem találkoztam, aki szükségét érezte volna annak, hogy az idegennek valamit az ő fajtabeli mivoltáról beszéljen. Igaz, minden föltétele megvan ennek a tökéletes nemzeti önérzetnek. Nincs nyelvi kérdésük, még a norvégokkal való viszonyuk (még 1905, a norvég függetlenség kimondása előtt vagyunk — Sz. Á.) is annyira liberális, hogy éppen csak a közös külügyre és a közös dinasztiaira vonatkozik. Ez a dinasztia pedig teljesen svéd nemcsak nyelvére, hanem lelkületére nézve is. Sohasem hittem volna, hogy királyi ház a XIX. század végén oly patriarchális viszonyban élhetne még, mint a svéd ház.*” II. Oszkárról megemlíti, hogy verseket ír, liberális, természetére nézve egyszerű és nagyon jó szónok.

Dán író írta a *Valborg* című elbeszélést (*L. C. van der Burgh /1897.29- 31./*) Két családról szól: az egyik család fiai közösen udvarolnak a másik család lányának, Valborgnak. Artur kereskedő lesz, Vigant tengerész és Valborg Arturhoz megy feleségül. Házasságukban születik egy kislány, akit mindketten elhanyagolnak, mert saját magukkal és elhidegülő kapcsolatukkal vannak elfoglalva. Valborg a szerelem mámorába veti magát, észre sem veszi szinte a visszatérő Vigantot. Akkor kap csak észbe, amikor kislányát az egyik cseléd „inzultálja”, elhatározza, hogy jó anya lesz. Már közeledne Vigant felé, de most az önérzetes férfi utasítja el. Lassan egymásra talál, ám Vigant elutazik és megnősül. Valborg haldokló férjét ápolja, kötelességtudatból. Megnyugszik. Férfi és nő idill-mentes, realisztikus, már-már naturalizmusba hajló ábrázolása, ahol a lélektani motivációk elemzése is fontos szerepet kap.

A *Hamsuntól* közölt *Egy norvég Párizsban (1897. 49.)* inkább úti-beszámoló, mint novella, de rendkívül színes, könnyed stílusa miatt szívesen olvashatták. A folytatásokban közölt *Viktória (1899.18-26.)* című regény a „norvég Énekek éneke”, „a tiszta szerelem himnusza”, ahogy a korabeli ajánlás emlegette, a kezdeti „rejtelmek időszakának” terméke. Furcsán befejezetlen *Bjørnson Blaaken* című novellája. (*1898.37.*) A papék okos, nemes szép lova egyszer „megverekszik” a környéken garázdálkodó medvével, azóta „medve Blaakennek” hívják. Annyit még megtudunk, hogy az ő szemét is egyszer egy medve tépi ki, de azután az író hagyja a medvét, lovat, papékat: a nagyvilágba készül. Bjørnson egyszerű, paraszti

novelláinak egyike ez a rövid lélegzetű darab, meseszerű tárgyi elemeivel együtt is realista alkotás.

Geijerstam Tél című novellájában /1902.1./ a hangulat uralkodó kifejezőeszköz; a természet ábrázolása nem csak háttér, majdhogynem másodlagos cselekvés-értékű: „*A januári délután korán alkonyodni kezdett, és a sziget körvonalai elmosódtak a homályos téli fényben. A fenyők még szorosabban simulnak az erdő szélén, a tenger partja felé, alacsonyodó dombok alján álló két vörös házhoz. A borús ég nehezen súlyosodott a vizes földre és a száraz faágak között metsző szél üvöltött, mely a kéményből úgy hajtotta a füstöt, hogy szürke tömege láthatatlanul vegyült egybe a sötét levegővel.*” A kegyetlen téli világ az északi szigeten és az öreg Söderberg házaspár utolsó együtt töltött órái, a természettel szemben való tehetetlenség, a ki nem mondott szeretet tehetetlensége mintegy együtt „történek” ebben a műben. Söderberg hatvan év körüli egyszerű, szelíd ember, soha nem káromkodik, indulatát rendszerint ebbe a mondatba sűríti össze: „*Ez már csak mégis különös!*”. Felesége tíz évvel idősebb nála, csendes tevékeny asszony. Közeledik a rossz idő, az ember megérzi: „*Havazni fog*” – mondja Söderberg, s elkezdének készülődni. „*Az emberek a szigeteken küzdelemre szálltak a hőtömeggel, mely fehér, nehéz leplelvel szinte agyonnyomta őket.*” Megérkezik a hideg, a hó s az északi szél, „*hogy segédkezzék a temetésnél*”. A hóval borított világban nincs közlekedés, aki nem készül fel idejében, azt az éhhalál is fenyegeti. Az egy szem tehén bög az istállóban, „*mert emberek után vágyódik*”, s az öregek kijárnak hozzá beszélgetni. A férfi „bibliás”, a felesége nem, csendben hallgatja a férjét, amikor az prédikál. Az öreg egyszer kiment fáért, soká maradt, ezért az asszony félelmében meggyújtotta az olajlámpát (drága az olaj), de amikor meghallotta férje lépteit, eloltotta. Az hosszan feddi őt, a hazugságról beszél, és ígéket citál a fejére. Reggelre az örök-ké egészséges asszony megbetegszik, felkelni sem bír, s az öreg nem tud mint mondani hiszen, érzi maga is, vallásossága nem illik ide. Bemegy a faluba hívni valakit, „*hogy ne legyen olyan egyedül*” (ti. Söderberg), s bár a vihar elmúlt, a betemetett utakon sokáig tart az út. Larsékhoz megy, ahol sokan összejöttek („*kávét ittak pálinkával, az úgynevezett „kakukot*”). Senki nem mozdul szívesen, de végül Lars „szegény” öccsét, Jánost elküldi. Visszaérnek, s nemsokára meghal az asszony. Az öreg a kitisztított *csolnakházban* ravatalozza fel, s a maga módján mond beszédet fölötte. Máte evangéliumából olvassa fel: „*Azért el fogja hagyni az ember apját, anyját és feleségét fogja követni és a kettő egy test leszen! És azóta a kettő egy test! És amit Isten összefűzött, azt ne válasszák el emberek.*” Megkéri a távozni készülő Jánost, maradjon a temetésig, s ugyanazt mondja, amit tegnap az asszony, aki megijedt a sötétségtől: „*Olyan borzalmas egyedül lenni.*” A realista novellaírás szép darabja ez.

„*Levertin Oszkár*” (Oscar Levertin) svéd szerző írása *Az első kaland* (1902. 2.) nem skandináv, hanem olasz helyszínen játszódik (nem ritka ez az északi szerzőknél, de témájában vagy hangulatában kétségbevonhatatlanul skandináv darabokról van szó) Francesco di Giorgio székeskáptalani kano-

nok operáját, a „Klytämnestra halála”-t próbálják a luccai San Martin dóm mellett a kolostorban. Erre hívták meg a páрмаi udvar első operáénekesét és a nápolyi San Carlo szép és botrányos életű, tehetséges énekesnőjét, Flaminiát. Az ő kegyeiért sokan sorba állnak, ki sikertelenül (például maga a kanonok), ki sikeresebben (Alessandro, a kanonok festő unokaöccse), de ő a József császár és III. Gusztáv svéd király találkozója mián a városban tartózkodó, a király mellett szolgálatot teljesítő, filozófikus hajlamú Lilje-Axel grófort szemeli ki magának, akinek egyébként nem túl sok szerencséje van a nőkkel. A randevún Axel elveszíti anyja képmását, ez a kanonok kezébe jut, aki azzal nyomban III. Gusztávhoz szalad. A novella a szerző számára jó alkalom arra, hogy a modern gondolkodású uralkodó szokásait, természetét anekdotikus formában bemutassa. A király nevet, amikor meglátja az öreg, rigolyás Lilje-Axel grófnő képét: „*Hát udvarunk egyetlen ártatlansága, a derék Axel Gusztáv is kalandokra jár?*” A kanonok, miközben saját feddhetetlenségét magasztalja, a királytól 500 scudó „diskrécións illetményt” kér, „*a nyugati oltár Mária-szobrának új brokátruhájára*”. A király kifizeti, beviszi az arképet az alvó apród szobájába, és a vánkosára teszi. Aztán csodálkozik, hogy egész udvartartásából még csak ő van ébren. Utaltam az anekdotikus kifejezőmód szerepére, ebben a novellában nagyon jól megfigyelhető az átmenet, amely a romantikus történetbonyolítástól a realiztikusabb elbeszélésmód felé vezet.

Kis fejezetekre tagolt *Peter Nansen Mária* című novellája (1903. 10-15.), amely „*a szerelem könyve*” alcímet kapta. A századvégi irodalomban is megjelenik a XVIII. század végének, XIX. század elejének kedvelt műfaja, a naplóregény, feljegyzés-szerű elbeszélés. (Izd. /1903.23./ *P. Fr. Rist.: Egy apród levelei*) Ezt a férfi-nő kapcsolatot esszéisztikus betétekkel fejtegető írást már az „általam vagy” gondolata is áthatja, de még romantikus, megtisztulást hozó befejezéssel. Mária a „*szeméremnek szentelt asszony, ki csak egyre volt alkalmas, a szerelemre*”. Az emancipációs „mozgalom” élénk ellenszenvét válthatták ki a következő sorok, melyekben a „szerelem könyvének” írója a sok kaland után való belső megállapodásáról beszél: „*...nem azért tartom őt különbnek, a többi asszonyoknál, kik között bizonyára többen vannak akkora szépséggel megáldva. Nem az a titka ennek, hanem az, hogy a jó isten Máriát külön az én számomra, az én ízlésemnek, az én gyönyörűségemnek megfelelően teremtette.*” Ez az ideális nő, a „tulajdon” a kérdésre, hogy vajon a többi asszony miért olyan kiállhatatlan, úgy válaszol: „*azért, mert sokat gondolnak arra, hogy asszonyok*”. A tékozlót visszafogadó asszony dicsőítése valószínűleg Mária-himnusszal ér véget.

Rövid, realiztikus darab a *Hermann Hejermanns* által írott, *A nagyanyó* (1903.16.). Az öreg, akit a szegényházból hetente egyszer elengednek az unokájához ebédre, „sokat fecseg” (sok apróságról, kotlósról, csibékről, és így tovább), amit az unoka, Mária alig bír hallgatni. Amikor az öregasszony visszafelé készülődik, a vaj és a cukor mellett tizenkét tojással engedi vissza az intézetbe. Már majdnem megérkezik féltve őrzött kincseivel, de egy szerencsétlen baleset folytán eltörnek a tojások. Üres kézzel tér

vissza a többi öreg közé, és ott folytatják kicsinyes civódásaikat.

Per Hallström: A mysterium-jában (1904. 4.) valóságos misztériumjátékot olvashatunk novella formájában, ez a műfaj mind a történetben, mind az elbeszélésben főszereplő. Hallström írásaiban gyakori a külhoni színhely (ld. /1903.20./, *Egy titkos idill*), itt Firenzében járunk, ahol a Carraja hídnál „*mysteriumjátékot*” adnak, s tódulnak az emberek, mert „*a föld és az ég pokol nélkül olyan, mint a kormány nélküli hajó*”. Amint azonban az emberek felismerik a szereplőket, derék iparosokat, szomszédokat, ismerősöket, a példázat bohózzattá válik. Amikor meglátják, hogy az alkalmat kihasználva igazi gonosztevőket is kínoztak nyilvánosan, „*minden ismét valóság lett*”. Ekkor vihar jött, s az Arno fölötti híd, amelyen a tömeg zsúfoltan állt, összeomlott. Azok között, akik nem voltak ott, akadtak gúnyolódók: „*ülvilág első kézből*”. A XVI. századi, száraz krónika nyomán íródott novella már a neoromantika eszköztárt használja, de nem szakad el teljesen a realista (tömeg) lélektani megfigyelésektől és ábrázolásmódtól sem.

A svéd *Bo Bergmann* többféle elbeszélésműfajt használ *Az álomban*. A történet arról szól, hogy Fabian Lewis, aki könyvelő egy stockholmi székhelyű gyarmatárú cégnél, s fél lábára béna, negyven éves korára „*kikerült az élet sodrából*”. Párizsba készül, gyűjt, hogy ifjúkori álmait felelevenítse. Ehelyett felkeresi volt szerelme, Éva, aki máshoz ment férjhez, de most özvegyi szorultságában Lewishoz fordul. A férfi beleszeret Éva lányába és a tehetségesen hegedülő lány számára fizet be egy párizsi tanulmányutat. Amikor kiderül, hogy Maggie, a lány elzúllott, a keresésére indul, de nem találja, s közben Párizsból is kiábrándul. „*Megértette, hogy az élet után való kiáltozása csak a fantázia utáni sóvárgása volt.*” Nem volt „*jól felépített ember*”. Lewis visszatér Évához. A romantikus és naturalisztikus elemeket ötvöző novella (a Maggie-szerelme révén) megpróbálkozik az életben kritikus fordulóponthoz érkezett ember problémáinak belső feltárásával.

Egymás után több számban jelentek meg 1909-ben a svéd *Johannes V. Jensen* rövidebb, csattanósabb, de rendkívül hatásos novellái. Szinte már példázatszerűen oldanak fel élethelyzeteket (1909. 22., 25., 36., 39.). A *Tovább az erdőben* Korra, a földbirtokos, rabszolgát vásárol. Először öt évig dolgoztatja, majd újabb két év múlva ígér szabadulást, azután elengedi. A rabszolga se nyugaton, se keleten nem leli az erdőit, így hát visszatér. Segítségével Korra egyre gyarapodik, s szolgálja arra tanítja fiait, hogy „*csak akkor múlik az idő, ha az ember dolgozik*”. Megtanítja őket a sóvárgásra (időről időre felvezeti őket egy dombra, ahonnan hosszan néznek nyugat felé) Ura időközben megöregszik, s míg az ő fia gyenge, a rabszolga fiai, unokái erősek. Irtják az erdőket tovább.

A monszun Månson Elofja szintén haza vágyakozik. Texasban cowboy; heves, lobbanékony, nagy erejű svéd, akit nemhiába hívnak „*monsoon*”-nak. Mindig eljuttassa a pénzt, pedig már rég hazajuthatott volna. Egyszer valaki 5000 \$-t ígér annak, aki a hegyekben kóborló, veszedelmes bölényt élve elfogja. Månson Elofnak ez a csodával határos módon sikerül, - csak annyit mondott: „*I' got him*” - de az állat csak az utolsó állomásig bírja, ott elpusz-

tul, a „*sors szándéka*” ebben is megmutatkozott a svédrel szemben. Nevetve mondta: „*I got him and he died*”. „*Nem illett neki a nevetés*” -fejeződik be a novella.

Az *Őszi éjjel* „*fönt Himmerlandban, az aalborgi országúton sok-sok évvel ezelőtt*” játszódik. Három katona iszik a fogadóban, hangoskodnak. A csapláros, akinek nagybeteg lánya van, csendre kéri őket. Elmenetben a legfiatalabb katona, aki az imént asszony-dolgaival hengegett, benéz a lány ablakán, majd továbbmegy. A lány később rá gondol, lázas agyában furcsa érzéseket kelt a férfi széles, vad arca. A katonák továbbmennek csapatuk után, de útközben összeszólalkoznak, az egyik idősebb katona leszúrja a fiút. Haláltusájában az író az értelmetlen halál döbbenetét tárgyilagosan, de ebből is fakadóan, nagyon hatásosan mutatja be.

Az *Ane tehene* így kezdődik: „*Hvalpsundban országos vásár volt.*” Ane anyó szép tehenét akárhányan megnézik, senkinek sem adja oda. Az emberek elvesztik türelmüket, indulatosan kérdőre vonják. „*- Nagyon sokat van magában ez az állat, nagyon sokat. Csak ez az egy tehenem van és ez alig találkozik más tehenekkel. Messze fönt lakom, ott, a szakadéokban. Hát azt gondoltam magamban, hogy levezethetném ide a vásárra, hogy egy kicsit lehessen más marhák között és legyen neki egy kis szórakozása. Istenkém, azt hittem, hogy ezzel nem ártok senkinek. Így aztán ide ballagtunk a hegyek közül. De egyikünk sem eladó és most már haza is megyünk. Igen, és legyen szíves bocsásson meg. Isten áldja meg, nagyon szépen köszönöm*” Ez az idilli történet a mélyen realiztikus, a parasztság kiszolgáltatottságáról szóló elbeszélések közé tartozik.

Utolsóként *Selma Lagerlöf Az ezüstabánya* című novelláját (1910. 7.) emelem ki, amelyben a népmesei és példázatszerű részek keverednek a történelmileg is hiteles elemekkel. III. Gusztáv Dalekarlián utazik keresztül. Elromlik a kocsija, ő körülnéz a környéken, s egy templomból „*szép embereket*” lát kijönni. Odamegy, beszédet intéz hozzájuk, maga toboroz embereket a Dánia- és Oroszország fenyegette Svédország hadseregébe. Amíg az emberek tanácskoznak, a falu lelkésze, akit ő egyszerű parasztnak vél, elmond egy történetet a megtalált ezüstabányáról, amely felfedezésekor, a kapzsiság miatt, több ember halálát okozta. A lelkész „*nevében*” felajánlja a bányát a királynak. Az időközben rájött, hogy kivel beszél, de a pénzt elutasítja, mert számára a tetterős, bátor ember az igazi érték.

(Részlet Szabó Ágnes *A sakndináv irodalom fogadtatása Magyarországon a századfordulón* c. szakdolgozatából. Károli Gáspár Református Egyetem Budapest, 2004)

Székely János fotója